

УДК 332.1.009.12:330.341.1

ФАКТОРИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

С.К. Харічков, д.е.н., професор

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса, Україна

А.В. Дігіч

Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Харічков С.К., Дігіч А.В. Фактори міжнародної конкурентоспроможності регіону в умовах інноваційного розвитку.

Досліджені фактори міжнародної конкурентоспроможності регіону в умовах інноваційного розвитку, обґрунтовано необхідність підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіонів в Україні.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, фактори конкурентоспроможності, інноваційний розвиток, ресурси, інновації, інвестиції, регіональний розвиток, конкурентоспроможність регіону

Харичков С.К., Дигич А.В. Факторы международной конкурентоспособности региона в условиях инновационного развития.

Исследованы факторы международной конкурентоспособности региона в условиях инновационного развития, обоснована необходимость повышения международной конкурентоспособности регионов в Украине.

Ключевые слова: международная конкурентоспособность, факторы конкурентоспособности, инновационное развитие, ресурсы, инновации, инвестиции, региональное развитие, конкурентоспособность региона

Kharichkov S.K., Digich A.V. Factors of international competitiveness of the region in terms of innovation development.

Factors of international competitiveness of the region in terms of innovation development and necessity of increasing of the international competitiveness of regions in Ukraine are researched.

Keywords: international competitiveness, competitive factors, innovative development, resources, innovation, investment, regional development and competitiveness of the region

В економіці світу відбуваються певні зміни, спричинені глобалізацією, різним рівнем розвитку, зростанням рівня конкуренції між країнами, регіонами. Сила країни чи певного регіону полягає у конкурентоздатності виробників, тож стратегія має бути в сприянні їх розвитку, забезпеченні певного рівня конкурентоспроможності регіонів.

Необхідність дослідження регіональних інноваційних процесів, економічного росту регіональних показників та можливості активізації зовнішньоекономічної діяльності спричинене тим, що розвиток економіки нашої країни можливий у подальшому тільки на засадах її інноваційності.

Тож не дивно, що питання підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіонів та ефективності зовнішньоекономічної діяльності останнім часом є дуже актуальним як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз останніх досліджень та публікацій та невіршених раніше частин проблеми

Теоретичні та практичні основи, окремі аспекти та методологічні засади підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіонів були досліджені М. Портером, П. Кругманом, Р. Каманні, Р. Мартіном та П. Санлеєм, І. Беггом; Р. Флоридою, Б. Ашеймом та А. Ісаксенном, Н. Калюжновою, І. Трофімовою, А. Гранбергом, Л. Шеховцевою, В. Жуковською, М. Гельвановським, О. Селезньовим.

Серед вітчизняних дослідників слід виділити А. Поручника, Л. Антонюк, В. Чужикова, С. Соколенка, З. Варналія [7].

Мета статті – дослідити фактори міжнародної конкурентоспроможності регіону, проблемні фактори України та можливість підвищення конкурентоспроможності регіонів України за допомогою інноваційного розвитку.

Основний матеріал

Перш за все, необхідно зрозуміти що таке «міжнародна конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність» взагалі.

Конкурентоспроможність – здатність підприємств в існуючих для них умовах розробляти, виготовляти та постачати до кінцевого споживача товари або послуги, що за певними характерис-

тиками користуються кращим попитом, ніж товари їхніх конкурентів [3].

Відомий дослідник в галузі конкурентоспроможності виробників М. Портер, вважає, що підприємства випереджають своїх суперників, якщо мають кращу або міцнішу конкурентну перевагу [9].

В більш-менш розвинутих країнах конкурентоспроможність підприємства є наслідком переплетіння певних факторів, які є відображенням результатів політики найбільших монополій в боротьбі за якість, кращі ринки збуту і отримання більшого прибутку [2].

Слід зазначити, що єдиного визначення поняття «міжнародна конкурентоспроможність регіону» не існує.

На сьогодні є два підходи визначення даного терміну. У першому випадку регіональна конкурентоспроможність – це об'єднаний показник мікроекономічної конкурентоспроможності, тобто окремих фірм регіону, у другому – пов'язана з макроекономічною, тобто на національному рівні, конкурентоспроможністю. Інша думка полягає у неправильності інтерпретацій терміну, наведених вище.

Тож, термін «міжнародна конкурентоспроможність регіону» можна описати як здатність регіону на основі наявних у розпорядженні та створення нових ресурсів стимулювати виробництво та підвищувати рівень добробуту населення у довгостроковому періоді.

Як вже зазначалося вище, основою формування конкурентоспроможності є конкурентні переваги. Ступінь їх реалізації і визначає статус регіону та країни в цілому [4].

У праці М. Портера «Конкуренція» зазначено, що розвиток конкурентоспроможності регіону, як і країни в цілому, здійснюється по наступних чотирьох стадій (рівнів):

- конкуренція на основі факторів виробництва;
- конкуренція на основі інвестицій;
- конкуренція на основі нововведень;
- конкуренція на основі багатства.

Перші три стадії забезпечують економічне зростання, остання обумовлює застій і спад.

Конкурентна перевага регіону забезпечується:

1) на першій стадії – завдяки факторам виробництва: природним ресурсам, сприятливим умовам для виробництва товарів, кваліфікованій робочій силі (забезпечується одним детермінантом);

2) на другій стадії – на основі агресивного інвестування (в основному національних фірм) в освіту, технології, ліцензії (забезпечується трьома детермінантами);

3) на третій стадії – за рахунок створення нових видів продукції, виробничих процесів, організаційних рішень і інших інновацій шляхом дії всіх складових «ромба»;

4) на четвертій стадії – за рахунок вже створеного багатства і спирається на всі детермінанти, які використовуються не повністю [11].

Існує декілька методик визначення міжнародної конкурентоспроможності регіонів країни, які і описують фактори, за якими вона визначається.

Перша методика – Щорічник глобальної конкурентоспроможності Інституту розвитку менеджменту в Лозанні (*IMD World Competitiveness Yearbook*).

Для оцінки міжнародної конкурентоздатності регіонів у цьому випадку 4 групи факторів по 20 субфакторів. Перелічимо їх:

1) Економічне зростання (77 критеріїв) – внутрішня економіка, міжнародна торгівля, міжнародне інвестування, зайнятість, ціни.

2) Ефективність управління (72 критерії) – державні фінанси, фіскальна система, інституційна структура, бізнес-законодавство, соціальна структура.

3) Ефективність бізнес-середовища (68 критеріїв) – продуктивність, ринок праці, фінанси, практика менеджменту, традиції та звички.

4) Інфраструктура (95 критеріїв) – базова інфраструктура, технологічна інфраструктура, інфраструктура знань, охорона здоров'я та навколишнього середовища, освіта [6].

Друга методика – дослідження експертів Європейської Комісії *Second Report on Economic and Social Cohesion*.

За цією методикою загальними факторами регіональної конкурентоспроможності є наступні:

- рівень зайнятості та продуктивність праці за існуючого рівня зайнятості;
- співвідношення рівнів зайнятості у різних секторах промисловості;
- тренди демографічного розвитку (міграція, старіння населення тощо);
- обсяг прямого іноземного інвестування;
- інвестиції в інноваційну сферу економіки (НДДКР, освіта, інформаційно-комунікаційні технології);
- рівень розвитку локальної інфраструктури;
- якість освіти (особливо частка населення з науковим ступенем та кількість ІТ-спеціалістів в регіоні);
- інновації та НДДКР (витрати на НДДКР, кількість зареєстрованих та використаних патентів).

Третя методика – *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*.

Відповідно до неї, експерти виділяють 3 групи факторів:

1) Інфраструктура та доступність – базова інфраструктура (авто, авіа- та залізничні шляхи; структура власності); технологічна інфраструктура (інформаційно-комунікаційні мережі, Інтернет, телекомунікації); інфраструктура знань (освітні можливості); якість місць (житлові умови, природне середовище, умови відпочинку, безпека).

2) Людський капітал – демографічні тренди (міграція високоосвіченого населення, культурне розмаїття); висококваліфікована робоча сила (компетенції, інноваційні знання, *noy-hau*).

3) Виробниче середовище – підприємницька культура (здатність до подолання вхідних бар'єрів, готовність до ризику); галузева концентрація (співвідношення основних секторів виробництва, концентрація робочої сили по галузях; частка у ВВП секторів, що виробляють продукцію з високою доданою вартістю); інтернаціоналізація (структура зовнішньої торгівлі, обсяг та структура ПІІ, бізнес-культура); інновації (патентна активність, рівень НДДКР, розвиток дослідницьких інститутів та університетів, співробітництво між компаніями та дослідницькими організаціями); уряд та інституційна спроможність; забезпеченість виробничими ресурсами; спеціалізація; природа та характер конкуренції [3].

Четверта – Глобальний індекс інноваційної конкурентоспроможності регіонів світу консалтингової компанії Huggins Associates (НА).

Тут також описується три групи факторів:

1) Вхідні потоки – людський капітал (частка зайнятих; кількість представників креативного класу на 1 тис. осіб; кількість зайнятих в інформаційно-комунікаційному секторі на 1 тис. осіб; кількість зайнятих у біотехнологіях та хімічній промисловості на 1 тис. осіб; кількість зайнятих у машино- та автомобілебудуванні на 1 тис. осіб; кількість зайнятих у виробництві електричного обладнання та приладобудуванні на 1 тис. осіб; кількість зайнятих у високотехнологічних послугах на 1 тис. осіб); фінансовий капітал (обсяг венчурного фінансування на душу населення); інноваційний капітал (обсяг державних витрат на НДДКР на душу населення; обсяг приватних витрат на НДДКР на душу населення; кількість зареєстрованих патентів на душу населення).

2) Вихідні потоки (продуктивність праці; середньомісячне зростання заробітної плати; рівень безробіття).

3) Інноваційна стійкість (державні витрати на початкову та середню освіту на душу населення; державні витрати на вищу освіту на душу населення; сервери забезпечення безпеки зв'язку на 1 млн. населення; кількість осіб, що мають доступ до мережі Інтернет на 1 тис. осіб; доступ до широкосмугових каналів зв'язку на 1 тис. населення) [1].

Тож, хоча існують спільні риси у груп факторів зазначених методик, але єдиного підходу до визначення факторів міжнародної конкурентоспроможності регіону немає. Це пояснюється як формуванням різних економічних типів регіонів, так і обмеженістю статистичних даних.

На сьогоднішній день факторами забезпечення міжнародної конкурентоспроможності регіонів є: кластери; людські ресурси; підприємства та інфраструктура; інновації та регіональні інноваційні системи; якість управління; тип регіону; інвестиційна привабливість та характер прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в регіоні [7].

У міжнародних рейтингах конкурентоспроможності Україна займає місце серед країн, які розвиваються та характеризуються високою політичною і економічною нестабільністю, інвести-

ційною непривабливістю і високими ризиками у господарській діяльності.

За даними рейтингової оцінки глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) протягом 2004–2006 рр. позиція України покращилася у рейтингу з 86 до 69 місця, а за 2007–2011 рр. знизилася на 20 позицій, зайнявши 89 місце у 2010 р із 139, і підвищилася на 7 позицій у 2011 р., отримавши 82 місце із 142. В 2012 р. Україна покращила свої позиції та отримала 73 місце серед 144 країн світу, піднявшись на 9 позицій порівняно з минулим роком. Лідирують Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія, які складають трійку лідерів [8].

Низькі обсяги прямих іноземних інвестицій гальмують передачу сучасних технологій в Україну, що значно впливає на ефективність використання трудових ресурсів, а отже – на конкурентоспроможність в цілому.

За аналізом, проведеним Світовим економічним форумом в 2012 р., технологічний рівень економіки України за критерієм залучення прямих іноземних інвестицій та трансферу технологій займає 109 місце у серед 144 країн світу.

Існування істотних відмінностей в розвитку регіонів України показує наявність високого потенціалу можливості зростання за умови проведення чіткої політики регіонального розвитку [10].

Для подальшого прогресу Україні потрібно проводити цілеспрямовану регіональну політику. У цьому їй може допомогти досвід більш розвинутих у цій сфері країн.

У світовій практиці існує досить великий досвід успішної реалізації програм, націлених на підвищення конкурентоспроможності регіону щодо національного та міжнародного рівня.

Одним з найкращих прикладів підвищення конкурентоспроможності країни через інноваційну модель зростання привабливості регіонів можна назвати досвід Фінляндії. Вона є однією з найбільш конкурентоспроможних країн світу у сфері технологій. Одна з головних відмінностей моделі підвищення конкурентоспроможності регіонів країни є в тому, що державна політика поставила собі за мету зміщення напрямку дій з економіки у глобальному розумінні до мікро-економічної активності для покращення умов роботи компаній цілих галузей, також в сфері інноваційного розвитку та наукових досліджень.

Слід виділити, що під терміном «конкурентоспроможність регіонів» у даній країні розуміється «здатність регіонів сприяти, залучати та підтримувати економічну діяльність з метою підвищення економічного добробуту жителів» [6].

Найважливішу роль у забезпеченні конкурентоспроможності Фінляндії на міжнародному рівні грає регіональна політика, спрямована на раціональний територіальний розвиток. Не дуже вигідне положення країни, низька згурпованість населення, суворий клімат, обмеженість природних ресурсів та сировини – при таких обставинах єдиним способом підвищення міжнародної конкурентоспроможності та поліпшення ефективності

економіки країни є підвищення ефективності управління розвитком регіонів, найраціональніше використання їх економічного потенціалу. Тож регіональна політика Фінляндії направлена на покращення ситуації в кожному регіоні країни, тобто є важливим елементом загальної стратегії уряду.

Впродовж останніх 20 років економіка Фінляндії пережила ряд швидких структурних перетворень та технологічної модернізації (протягом кількох століть традиційною галуззю була лісова промисловість, а потім країна переорієнтувалася у бік розвитку інновацій на основі сучасних інформаційних технологій). Це дало шанс на майбутнє економіки Фінляндії на глобальному рівні, при цьому розвивали і традиційні види промисловості. У той же час економічний ріст став все більше залежати від науки, технологій та знань. Це наштовхнуло уряд Фінляндії до створення ефективної Національної інноваційної системи країни.

Однак це зрушення у пріоритетах національної політики уряду не полягав лише у збільшенні загальнонаціональних витрат на НДДКР. Причини, які мали найбільший вплив, – це науково-технічні ресурси, процес створення соціальних інститутів, навчання та регіоналізм.

Також істотно вплинуло проведення кластерної політики. Під впливом поглядів Портера у Фінляндії був впроваджений проект «Переваги Фінляндії – майбутнє фінської промисловості», в рамках якого була розроблена і затверджена Національна промислова стратегія. Вона зробила можливим перейти від загальнодержавного регулювання до промислової і технологічної політики, тобто розвитку кластерів. На сьогодні лісовий, інформаційний та телекомунікаційний кластери є наймасштабнішими для економіки Фінляндії, які і формують більшу частину внутрішнього валового продукту країни [9].

Якщо знову повернутися до проблем України, то у останньому Звіті про конкурентоспроможність регіонів України за 2012 рік при опитуванні керівників компаній були виділені ними проблемні фактори розвитку регіонів та їх конкурентоспроможності [5].

Традиційно, податкова політика займає перше місце серед найпроблемніших факторів для ефективного ведення бізнесу (15,7%). Фактор корупції зменшився до третього місця, а другу позицію отримав фактор нестабільності державної політики. Це показали результати анкетування понад 2100 керівників компаній у різних регіонах України.

Незважаючи на те, що три позиції у рейтингу проблемних факторів залишилися незмінними з минулого року, регіони ризяться у відповідях. Якщо у 2011 році збіг щодо цих трьох проблем дорівнював 95%, то у 2012 році – 87%.

Перше місце фактора «податкова політика» підтверджено у 14 регіонах України, що на один більше за минулий рік. Такої думки притримуються керівники машинобудівного бізнесу на сході та півдні країни (Дніпропетровська, Харківська,

Луганська, Миколаївська області), в деяких західних регіонах керівники малого й середнього бізнесу (Івано-Франківська, Волинська, Чернівецька області) і у Києві та Севастополі. Найгострішою ця проблема існує у Миколаївській області, де кожен п'ятий підприємець (21%) вважає податкову політику найнегативнішим фактором.

Нестабільність державної політики отримала друге місце. Минулого року нестабільність політики була найактуальнішою проблемою у трьох регіонах України, а цього року – аж у дванадцяти областях. Це – великі промислові регіони, основним видом діяльності яких є видобувна, переробна промисловість та машинобудування (Донецька, Запорізька області); області з видобувною промисловістю і машинобудуванням (Полтавська й Сумська); аграрні регіони (Житомирська, Кіровоградська, Херсонська, Черкаська) та деякі західні регіони (Закарпатська, Львівська, Рівненська області).

Фактор корупції посідає третє місце серед головних проблем для ведення бізнесу (12,2%); але цей фактор традиційно є найбільш актуальним для АР Крим і Одеської області. Позитивні зрушення у цих областях невеликі. Цікаво, що у Херсонській області фактор корупції найменш проблемний (8,6%).

Як і в 2011 році, незважаючи на прийняття нового Податкового кодексу, у списку проблем зростає пріоритетність факторів податкових ставок (на 2,6%) і неефективної діяльності уряду. Слід зазначити, що податкові ставки в багатьох областях з'являються з-поміж перших трьох найпроблемніших факторів для бізнесу.

Аналіз по галузям показує подібні для всіх регіонів тенденції. Найпроблемніші фактори є аналогічними: податкова політика, нестабільність державної влади і корупція. За 2011 рік фактор нестабільності державної політики зріс на 3%, тому він посів 2-е місце і випередив корупцію. Загалом, залежно від галузі лідирують такі фактори як податкові ставки (сільське господарство, готелі та ресторани), неефективність діяльності уряду і дозвільна система (інвестиційні компанії).

Фактор податкової політики найбільше турбує представників торгівлі, будівельної, обробної промисловості, виробництва енергоносіїв. Найбільше впливає на сільське господарство й страхування нестабільність державної політики. На фактор корупції гостро реагують інвестиційні компанії, банки й підприємства добувної промисловості.

Доступ до фінансування набув актуальності для готельно-ресторанного бізнесу і банків. Він також лишається великою проблемою для будівельних компаній, виробників енергоносіїв та агросектору. Подібна ситуація стосується фактору нерозвинутої інфраструктури для банків, сільгосп-і страхових компаній, сектору транспорту і зв'язку, енергетичного сектору і доступу до земельних ресурсів для добувної промисловості й сільського господарства, інвестиційних компаній [5].

Висновки

Тож, для покращення міжнародної конкурентоспроможності регіонів України, в першу чергу, слід звернути увагу на найбільш проблемні фактори, а саме – три вищенаведені, які назвали керівники підприємств. Слід звернути увагу, що всі три фактори стосуються саме державної політики, тому наведені проблеми може вирішити лише влада.

Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіону в умовах бурхливого інноваційного розвитку також необхідно, перш за все, розвивати сферу технологій, нововведень, залучати прямі іноземні інвестиції для виконання перспек-

тивних проектів, створювати національні проекти спільно з міжнародними організаціями, заохочувати інновації на всіх рівнях, особливо на регіональному. Україна, як вже зазначалося, має високий потенціал, тому необхідно його розвивати за рахунок всіх наявних можливостей, використовуючи та навчаючись на досвіді вже розвинутих країн. Цікавим є кластерний підхід для побудови ефективної економіки, успішно реалізований Фінляндією. Якщо таким чином розвивлятися Україну, то також прийняти таку політику. Наприклад, кластери сільського господарства, металургійний, машинобудування.

Список літератури:

1. Брикова І.В. Теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності регіонів // Економіка та підприємництво. – 2006. – № 17. – С. 61-70.
2. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики [Текст] : Учеб. для вузов / А.Г. Гранберг ; Гос. ун-т-Вышш. шк. экономики. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 492 с.
3. Брикова І.В. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності національних регіонів в глобальному економічному просторі / І.В. Брикова // Міжнародна економічна політика. – 2007. – № 7. – С. 5-33.
4. Ісиченко І.В. Фактори конкурентоспроможності регіону / І.В. Ісиченко // Український географічний журнал. – 2010. – № 1. – С. 40-47.
5. Звіт про Конкурентоспроможність України 2012. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – Фонд «Ефективне управління», Всесвітній Економічний Форум, 2012 [Електронний ресурс]. – Опубліковано Фондом «Ефективне Управління». – 208 с. – Режим доступу: www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf
6. Крючкова І., Дубровський В. Світові методології оцінювання конкурентоспроможності економіки // Засади конкурентоспроможності в реаліях економіки знань: колективна монографія / Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ); за наук. ред. Ю.В. Полунєєва. – К.: ТОВ «Інжиніринг», 2007. – С. 24-36.
7. Шеховцева Л.С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания / Л.С. Шеховцева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4(24). – С. 11-16.
8. Global Competitiveness Report 2012-2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf
9. Ілляшенко С.М. Міжнародні аспекти конкурентоспроможності регіонів України і їх урахування при обґрунтуванні траєкторій інноваційного розвитку [Текст] / С.М. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3, Т. 2. – С. 59-65.
10. Скрипник Н.С. Проблеми формування конкурентоспроможної та адаптивної регіональної економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20130214_econ/8_skripnik.htm
11. Портер М. Конкуренция : [пер. с англ.] / М. Портер ; под ред. Я.В. Заблочного. – М. : ИД Вильямс, 2003. – 496 с.

Надано до редакції 25.12.2012

Харічков Сергій Костянтинович / Sergiy K. Harichkov
skh_iprei@ukr.net

Дігіч Анастасія Володимирівна / Anastasiia V. Digich
an.digich@yandex.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Ідентифікація та класифікація нематеріальних активів та проблеми їх визначення [Електронний ресурс] / С.К. Харічков, А.В. Дігіч // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 1 (6). – С. 142-146. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opi.ua/files/archive/2013/n1.html>